

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه اصفهان
دانشکده علوم اداری و اقتصاد
گروه علوم سیاسی

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی

تبارشناسی روش شناختی نظام سیاسی و علمی در تمدن اسلامی - ایرانی
(قرن ۳ - ۷ ه.ق)

استادان راهنما:
دکتر حسین هرسیج
دکتر علیرضا آقا حسینی

پژوهشگر:
مسعود مطهری نسب

بهمن ماه ۱۳۸۹

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان‌نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

تقدیم بہ ساحت مقدس یگانہ منجی عالم "حضرت ابا

صلاح المہدی"

مولا ایم

امی شہسوار صحیحہ قلم

بر صفحہ قلم بتازو مجروحش کن

تا عقل و قلب و دلم تنها به درد عشق تو

مشغول باشد.

خدایا:

به من توانی عطا کن تا بر آنچه مرا از دانش بخشیده ای سگم گذار باشم و به آنانکه زوایای تیره اندیشه ام را با آموزگاری خویش روشن نموده اند اجر فراوان ده و مرا آن شایستگی عنایت فرما تا در بازمانده حیات خویش سزاوار دانش فزون تر از جانب تو باشم و عنایتی کن تا آموخته هایم بی سود نباشد و بتوانم به یاری علمی که مراد داده اند بنده ای شایسته برای تو و یاری توانا برای بندگانت باشم.

الهی! مادر مرا کرامت نزد خود اختصاص ده و دانش آنچه را از حقوق ایشان بر من لازم است به من عطا کن.

اینک قدر دانی و سپاس دارم از اساتید فریخته و کرامت‌دوستان دکتر حسین هرمیج و دکتر

علی رضا آقا حسینی اساتید را هم‌ما که با حوصله و تواضع فراوان هدایت کر من در انجام

این پژوهش بودند.

و همچنین از استاد فریخته جناب آقای دکتر بیدهندی که از مشاوره های فکری ایشان بهره
مند شدم کمال تشکر و قدردانی را دارم.

از خداوند توفیقات عالی همه این بزرگواران را خواستارم ان شاء الله... خداوند توفیق جبران
زحماتشان را به بنده حقیر عنایت بفرماید.

پاس خدای را که به من درس زیستن آموخت

تقدیم به:

مادرم

سرمایه عاطفی و جودم

و

مادرم

پشتوانه، همسنگی زندگی ام

چکیده

در این پژوهش سعی بر آنست که تبارشناسی روش شناختی نظام های سیاسی و علمی را در تمدن اسلامی ایرانی مورد توجه، ارزیابی و تحلیل قرار داده تا از این طریق به استخراج انواع روش های آن عصر تمدنی دست یافته و در زمان حاضر مورد استفاده قرار داده و از طرف دیگر روش های موجود در عصر حاضر را در متن تمدن اسلامی - ایرانی آن دوره تمدنی مورد ریشه یابی قرار دهیم .

لذا پیرامون این موضوع سوالاتی مطرح گردیده که این رساله به دنبال پاسخ گویی به این سوالات است:

۱ - تمدن چیست؟

۲ - شاخصه های یک تمدن و علل و عوامل ظهور، تکامل و افول و سقوط یک تمدن چیست؟

۳ - آیا می توان در سیر تاریخ اصول مشترکی از تمدن ها برای تمدن سازی بدست آوریم؟

۴ - تمدن اسلامی متحقق در قرن ۳ تا ۷ به چه میزان منطبق بر روش و بینش معصومین علیهم السلام بوده است؟

۵ - روش شناسی گذار از تمدن شناسی به تمدن سازی چیست و چگونه میتوان از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب رسید؟

۶ - مفاهیم و حوزه های ارزش، بینش، روش، دانش و کنش و ساختار چه نسبتی با هم داشته و چه نقش و تأثیری در تمدن سازی دارند؟

۷ - نقش متقابل نظام سیاسی و نظام علمی در تمدن ها چیست؟ و چه تأثیری بر تمدن سازی دارند؟

کلیدواژه ها: تبارشناسی، روش شناسی، تمدن اسلامی - ایرانی، نظام علمی و سیاسی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول کلیات و مفاهیم

- ۱ - ۱ - تبیین مساله پژوهشی ۱
- ۱ - ۲ - اهداف تحقیق ۲
- ۱ - ۳ - اهمیت و ارزش تحقیق ۲
- ۱ - ۴ - فرضیه و سوالهای تحقیق ۲
- ۱ - ۵ - روش تحقیق ۳
- ۱ - ۶ - پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق ۴
- ۱ - ۷ - تعاریف و مفاهیم ۵

فصل دوم تشریح روش شناسی و تبار شناسی

- مقدمه ۱۰
- ۲ - ۱ - روش شناسی ۱۱
- ۲ - ۱ - ۱ - تعریف روش و روش علمی ۱۱
- ۲ - ۱ - ۲ - نسبت روش شناسی با فلسفه و منطق ۱۲
- ۲ - ۱ - ۳ - روش شناسی عام و بنیادین ۱۳
- ۲ - ۲ - روش تبارشناسی ۱۸
- ۲ - ۲ - ۱ - اصل واژگونی ۲۱

فصل سوم از تمدن شناسی تا تمدن سازی

- مقدمه: ۲۳
- ۳ - ۱ - نکات روش شناختی روایت ۲۵
- ۳ - ۱ - ۱ - شیوه تکثیر سؤال ۲۶
- ۳ - ۱ - ۲ - شیوه تخریب مفاهیم ۲۶
- ۳ - ۲ - تکثیر سؤال پیرامون تمدن اسلامی ایرانی ۲۷
- ۳ - ۳ - تحلیل و تعریف مساله تمدن ۲۷
- ۳ - ۴ - تشریح تخریب مفاهیم و تبیین نسبت بین آنها ۲۹
- ۳ - ۵ - شاخصه های جهتمندی عناصر تمدن ۳۲
- ۳ - ۶ - وضعیت های تمدنی ۳۷

عنوان

صفحه

۳۸	۳-۷- آسیب شناسی، از روش شناسی تا تمدن سازی
۴۲	۳-۸- سامانه انتظامی
۴۳	۳-۹- سامانه روش پژوهی
۴۴	۳-۱۰- تمدن اسلامی یا تمدن مسلمانان؟
۴۴	۳-۱۰-۱- تحلیل زمینه و فضای روایت
۴۸	۳-۱۰-۲- طرح و تحلیل نظر علامه شهید مطهری
فصل چهارم روش شناسی دانشمندان اسلامی	
۵۰	مقدمه
۵۱	۴-۱- مکتب رازی؛ از احتمال تجربی تا عقلانیت تجربی
۵۱	۴-۱-۱- شرح حال
۵۱	۴-۱-۲- جابر بن حیان
۵۲	۴-۱-۳- روش مطالعات و تعلیمات رازی
۵۳	۴-۱-۴- روش جمع آوری اطلاعات
۵۵	۴-۱-۵- اندیشه فلسفی و تحلیل اندیشه ها
۵۷	۴-۱-۶- پیش فرض های روش شناختی
۵۹	۴-۱-۷- روش شناسی کیمیایی
۶۳	۴-۱-۸- اندیشه و نگرش سیاسی و اجتماعی
۶۷	۴-۱-۹- اصول روش شناسی رازی
۶۷	۴-۲- مکتب ابن حزم؛ جامع نگری بین علوم
۶۷	۴-۲-۱- مراحل سلوک علمی
۷۳	۴-۲-۲- جامع نگری در علوم
۷۶	۴-۳- مکتب فارابی؛ وحدت علمی در عین کثرت علمی
۷۶	۴-۳-۱- مفهوم شناسی علم سیاست
۷۸	۴-۳-۲- صنعت ملکی
۷۹	۴-۳-۳- طبقات اجتماعی درمدینه فاضله
۷۹	۴-۳-۴- روش شناسی علم مدنی
۸۱	۴-۳-۵- تبیین معقولات ارادی و غیر ارادی
۸۲	۴-۳-۶- نظریه وحدت علمی در عین کثرت علمی

عنوان	صفحه
۴-۴-۴ - مکتب بیرونی؛ بومی‌سازی در علم.....	۸۵
۴-۴-۱ - زندگی سیاسی و اجتماعی.....	۸۵
۴-۴-۲ - ارتباطات علمی.....	۸۸
۴-۴-۳ - طبقه بندی جامعه بر حسب سطح علمی.....	۹۰
۴-۴-۴ - ایده شناسی و بومی‌سازی علم.....	۹۰
۴-۴-۵ - رویکرد تبیینی.....	۹۳
۴-۴-۶ - تعلیل کروییت زمین.....	۹۵
۴-۴-۷ - شیوه تردید علمی و آزمایش انتقادی.....	۹۶
۴-۴-۸ - تفاوت روش شناسی ابو ریحان و ابن سینا.....	۹۶
۴-۴-۹ - اصول روش شناسی بیرونی.....	۹۷
۴-۵-۵ - مکتب ابن سینا؛ نظریه امکان علمی.....	۱۰۰
۴-۵-۱ - زندگی سیاسی و اجتماعی.....	۱۰۰
۴-۵-۲ - تقسیم بندی علوم.....	۱۰۱
۴-۵-۳ - تبیین علمی براساس مشاهده غیر مستقیم.....	۱۰۶
۴-۵-۴ - اصول روش شناسی ابن سینا.....	۱۰۷
۴-۵-۵ - تبیین نظریه امکان.....	۱۰۹
۴-۶-۶ - مکتب اخوان الصفا؛ نظریه نظام نیاز ها.....	۱۱۱
۴-۶-۱ - شرح حال.....	۱۱۱
۴-۶-۲ - گستره منابع علوم.....	۱۱۱
۴-۶-۳ - روش تبلیغ و انتقال علوم به مردم.....	۱۱۲
۴-۶-۴ - فرآیند افول و صعود دولتها.....	۱۱۵
۴-۶-۵ - نیازمندی انسان به همکاری، هنر و صنعت.....	۱۱۵
۴-۶-۶ - تأثیر نیازشناسی بر تمدن سازی.....	۱۱۶
۴-۷-۷ - تقسیم بندی نیاز ها از دید گاه اخوان الصفا.....	۱۱۷
۴-۶-۸ - فعالیت های علمی گروهی.....	۱۱۸
۴-۶-۹ - نمونه ای از تائیدیه دانشمندان.....	۱۱۹
۴-۷-۷ - مکتب غزالی؛ تنقیح فلسفه از ساحت شریعت.....	۱۲۰
۴-۷-۱ - شرح حال و تحلیل وضعیت اجتماعی عصر غزالی.....	۱۲۰

عنوان	صفحه
۴ - ۷ - ۲ - معرفت شناسی سیاسی غزالی.....	۱۲۱
۴ - ۷ - ۳ - تفاوت شک غزالی با شک دکارت.....	۱۲۴
۴ - ۷ - ۴ - اصول روش شناسی غزالی.....	۱۲۷
فصل پنجم ؛ نظام سیاسی و علمی در تمدن اسلامی ایرانی	
مقدمه:.....	۱۳۰
۵ - ۱ - ۱ - نظام سیاسی.....	۱۳۲
۵ - ۱ - ۱ - سلسله صفاریان.....	۱۳۲
۵ - ۱ - ۲ - سلسله علویان.....	۱۳۶
۵ - ۱ - ۳ - سلسله زیاریان.....	۱۳۶
۵ - ۱ - ۴ - سلسله سامانیان.....	۱۳۸
۵ - ۱ - ۵ - سلسله دیلمیان.....	۱۳۹
۵ - ۱ - ۶ - تمرکزگرایی سیاسی.....	۱۴۴
۵ - ۱ - ۷ - فرقه ها و تفرقه ها.....	۱۴۶
۵ - ۲ - ۲ - نظام علمی.....	۱۵۰
۵ - ۲ - ۱ - شیوه آموزش.....	۱۵۱
۵ - ۲ - ۲ - آغاز ترجمه و مواجهه با تمدن ها.....	۱۵۲
۵ - ۲ - ۳ - نمونه ای از اثرات منفی مراکز علمی.....	۱۵۳
۵ - ۲ - ۴ - نظامیه ها.....	۱۵۴
۵ - ۲ - ۵ - آموزش و تعلیم از دید گاه ابن سینا.....	۱۵۶
۵ - ۲ - ۶ - مناظره علمی.....	۱۵۶
۵ - ۲ - ۷ - تکنیک شعر.....	۱۵۸
۵ - ۲ - ۸ - کرسی مدرسه.....	۱۵۹
۵ - ۲ - ۹ - دانشمند و سیاستمدار.....	۱۵۹
نتیجه گیری.....	۱۶۲
منابع و مأخذ.....	۱۶۴

فصل اول

کلیات و مفاهیم

۱-۱- تبیین مساله پژوهشی

در زمینه مطالعات تمدن شناسی عدم کاربرد روش شناسی تحلیلی به عنوان یک حلقه مفقوده موجب عدم درک صحیح از ماهیت تمدن‌ها گردیده، و تا به حال امکان گذار از مطالعه تاریخ روایی تمدن‌ها و حرکت به سمت تبیین روشمند فرآیند تمدن‌ها فراهم نیامده است. از طرف دیگر ارتباط متعامل بین نظام سیاسی و نظام علمی در تمدن‌ها از جمله تمدن اسلامی- ایرانی و تأثیر مستقیم آن بر پویایی و رکود تمدن‌ها، پژوهشگر را متوجه تبار شناسی روش شناختی این حوزه‌ها نسبت به یکدیگر نموده است.

این رساله به دنبال ریشه یابی و شناسایی روشها و رویکردهای متفاوت (از جمله تجربی و عقلانی

و شهودی و یا توصیفی تبیینی و تحلیلی و...) و چگونگی تأثیر گذاری آن بر صعود و نزول تمدن‌ها می‌باشد.

تقلیل گرایی، تقدیر گرایی و یا تکامل نظام علمی و تعامل آن با نظام سیاسی و تأثیرات

متقابل آن از جمله عواملی هستند که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته و درصد تأثیر گذاری مثبت و منفی

آن بر روی تمدن سازی ارزیابی خواهد شد.

این پژوهش در صدد ریشه یابی الگوهای سیاسی و روش‌های علمی دوران تمدن اسلامی- ایرانی بوده تا در

یک حوزه روش شناختی مورد تحلیل و باز تولید قرار دهد. یکی از عوامل مهم تحقق و پویایی تمدن، پرورش

اندیشمند و سیاستمدار در همه سطوح جامعه است که این امر معلول تعامل سازنده نظام علمی و سیاسی بوده که

متاثر از نظام اعتقادات می‌باشد. اگرچه عناصر مشترک بین تمدن‌ها قابل شناسایی است، اما مبانی ارزشی و منابع بینشی بر رویکرد های روش شناختی تأثیر مستقیم دارد، لذا روش شناسی هر تمدن چه به لحاظ تمدن شناسی و چه به لحاظ تمدن سازی متفاوت خواهد بود.

۱-۲- اهداف تحقیق

۱- تبیین چگونگی عملکرد تبار شناسی روش شناختی در شناخت تمدن اسلامی-ایرانی

۲- تحلیل تطبیقی بین نظام سیاسی و نظام علمی و چگونگی باز تولید این دو نسبت به هم

۱-۳- اهمیت و ارزش تحقیق

۱) بازبینی و بازشناسی روش‌ها و رهیافت‌هایی که سبب تحقق تمدن اسلامی گردیده است در جهت باز تولید یک وضعیت مطلوب و آرمانی در آینده ضروری به نظر می‌رسد.

۲) مدل‌سازی، شبیه‌سازی و باز تولید دوران شکوفایی تمدن اسلامی-ایرانی، در رابطه با تعامل سازنده نظام علمی و نظام سیاسی می‌تواند راهگشای وضعیتی مطلوب برای جامعه فعلی ما باشد.

۱-۴- فرضیه و سؤالات تحقیق

۱) نقش تبار شناسی روش شناختی در بازشناسی تمدن اسلامی-ایرانی چیست؟

۲) آیا ارتباط معناداری بین نظام سیاسی و نظام علمی تمدن اسلامی-ایرانی در جهت باز تولید یکدیگر وجود دارد؟

۳) آیا دانشمندان تمدن اسلامی-ایرانی دارای روش شناسی خاصی در راستای تمدن سازی بوده‌اند؟

۴) آیا در رابطه ساختار اندیشه علمی و سیاسی در بین دانشمندان اهل سنت و اهل تشیع که در بین قرون ۳-

۷ در فضای تمدن اسلامی ایرانی زیست داشته‌اند تفاوتی وجود دارد؟

فرضیه: این پژوهش تلاش دارد تا ارتباط معنادار روابط میان دانش و قدرت سیاسی را با زایش و پویایی

تمدن در سده‌های سوم تا هفتم هجری قمری مورد تبار شناسی روش شناسانه قرار دهد.

فرضیه فرعی:

۱) تبار شناسی می‌تواند تحلیلی جامع و کامل را از روابط دانش و قدرت در تمدن اسلامی-ایرانی ارائه دهد.

۲) فرآیند تمدن سازی در هر زمان و هر مکان دارای روش شناسی واحد بوده و تنها در مبانی هستی شناسی و معرفت شناسی با هم تفاوت داشته‌اند.

۱- ۵ - روش تحقیق

به دلیل ماهیت بین رشته‌ای و میان روشی این پژوهش نمی‌توان منحصرأ در قالب یک روش خاص موضوع این رساله را مورد تجزیه و تحلیل قرار داد لذا «**روش‌شناسی تحلیلی**» به عنوان طرح نوین در حوزه روش‌پژوهی مورد استفاده قرار خواهد گرفت. روش‌شناسی تحلیلی در قالب یک مدل پیشنهاد شده و اجزاء آن در متن رساله مورد استفاده قرار می‌گیرد.

اجمالاً متذکر می‌شویم که «**روش‌شناسی**» حوزه‌ای از دانش است که به (طبقه بندی، تطبیق، تجزیه و تحلیل آسیب‌شناسی و تکمیل) روش‌ها پرداخته و نگرشی محافظه کارانه و گذشته نگر داشته و به تکمیل و تثبیت روش‌های موجود می‌پردازد. و از سوی دیگر «روش‌شناسی تحلیلی» با توجه به رویکردهای علمی اعم از (توصیف، تبیین، تحلیل، تفسیر، تاسیس) و همچنین با توجه به موضوع‌شناسی (ذهنی یا عینی و ذهنی-عینی) موضوع مورد پژوهش را در گستره روش‌شناسی مورد ارزیابی قرار داده تا توانایی هر یک از روش‌ها را در شناخت عمیق‌تر و دقیق‌تر موضوع مشخص نماید.

«**روش‌پژوهی**» حوزه‌ای از دانش است که به (تحلیل، تنقیح و تولید) روش‌پرداخته و نگرشی رو به آینده داشته، و به دنبال تولید «**میان‌روش‌ها**» می‌باشد این رساله سعی در ریشه‌یابی روش‌های متداول نظام آموزشی فعلی در تمدن اسلامی-ایرانی را دارد.

در این پژوهش از روش اسنادی جهت جمع‌آوری اطلاعات استفاده گردیده است و روش تحلیل انتقادی نیز جهت بررسی مطالب جمع‌آوری شده مورد استفاده قرار گرفته است و از روش تبارشناسی برای ارزیابی فرضیه پژوهش استفاده گردیده است.

نکته مهم آنست که تمدن‌ها ماهیتی چندوجهی دارند، به همین دلیل در حوزه «**روش‌شناسی**» می‌بایست به روش‌های متعدد و مختلف توجه نماییم از جمله روش‌های شناخت و توصیف پدیده‌های انسانی «**تبارشناسی**» است که اندیشمند شهیر فرانسوی میشل فوکو مبدع آنست. تبارشناسی ماهیتی بین‌روشی و بین‌رشته‌ای دارد و در تحلیل‌های تمدنی کاربرد عملی خواهد داشت. اما پیش‌فرض‌های معرفت‌شناسانه آن مبنی بر ضد مینا‌گرایی مورد تایید روش‌پژوهی اسلامی نخواهد بود لذا نقاط ضعف این روش در حین استفاده از آن در متن رساله بیان میگردد.

۱-۶- پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق

تعداد مطالعات و تحقیقاتی که پیرامون تمدن شناسی و تمدن اسلامی، ایرانی انجام پذیرفته، به شرح ذیر می‌باشد: **"بررسی تاریخ"**: آرنولد توین بی - **"تاریخ تمدن"** ویل دورانت - **"مقدمه"**: ابن خلدون، **"دانش، قدرت، مشروعیت در اسلام"** داوود فیرحی

توین بی (۱۳۷۶) در اثر ارزشمند **«بررسی تاریخ»** با روش تبیینی مبتنی بر ظهور ادیان و پیامبران و همچنین نوع شرایط اقلیمی و جغرافیایی به علل شکل‌گیری تکامل، انحطاط و یا در نهایت زوال تمدن‌ها پرداخته است. وی در نهایت تمدن غرب را با یک نگرش اصلاحی و تکاملی مبتنی بر دین مسیحیت به عنوان کامل‌ترین تمدن در آینده تمدنی جهان معرفی می‌نماید. اما انحصار در شریعت عیسوی برای آینده تمدنی جهان یک نگرش **تقلیل‌گرایانه** می‌باشد. به علاوه دین اسلام بعد از شریعت مسیحیت ظهور کرده و توین بی یک بازگشت به ماقبل اسلام دارد که این با تعامل بین تدین و تمدن که وی به آن معتقد است سازگار نیست.

ابن خلدون (۱۳۷۵) در کتاب مشهور **«مقدمه»** خود با یک فرآیند جبری و خطی به زمانمندی عمر دولتها و تمدن‌ها پرداخته و این عمر را برای همه تمدن‌ها در قالب ۳ دوره چهل ساله ظهور، تکامل و افول مورد بررسی قرار داده است. در واقع نظریه ابن خلدون یک مدل توصیفی، تبیینی از روند حرکت و تکامل دولت و تمدن در اسلام است. بنابراین ابن خلدون تنها توانسته علتها را کشف کند و در نظریه او نمی‌توان راه حل و درمان روشنی را برای جلوگیری از افول و انحطاط پیدا کرد.

به همین دلیل است که ابن خلدون را بیش از آنکه نظریه پرداز تاسیس دولت و تمدن معرفی نماییم باید او را نظریه‌پرداز انحطاط بدانیم.

داوود فیرحی (۱۳۸۵) در کتاب خود **"دانش، قدرت، مشروعیت در اسلام"** با استفاده از روش تحلیل گفتمان سعی در پیوند حوزه‌های قدرت و حوزه‌های دانش و ارزش‌ها و مشروعیت‌های دینی نموده است اما به دلیل انفصال‌ها و انقطاع‌هایی که در سیر تاریخ ایران و اسلام اتفاق افتاده ارتباط یک دست و اتصال این دوره‌های متفاوت تاریخ ایران و اسلام در قالب روش تحلیل گفتمان یک جانبه‌نگری‌هایی را در پژوهش ایشان متبادر می‌سازد. از طرف دیگر تحلیل گفتمان هیچ‌گاه دارای مبانی حتمی معرفتی نیست این در حالی است که در فرآیند شکل‌گیری مکاتب متعدد فقهی و عقیدتی در دوره مورد بررسی این رساله نوعی اطلاق‌گرایی دیده می‌شود.

بعلاوه گفتمان‌ها هیچ‌گاه از بین نمی‌روند این در حالی است که تعدادی از گفتمانهای سیاسی آن دوره تمدنی از بین رفته‌اند.

تذکره: مساله ای که این رساله علاوه بر مطالعات فوق به دنبال تبیین آن است ارتباط بین نظام علمی و سیاسی از یک جهت و ارتباط روش شناسی با تمدن سازی از سوی دیگر می‌باشد.

۱-۷ - تعاریف و مفاهیم

روش شناسی^۱: روش شناسی عبارت است از شناخت روش های علوم یا علم روش، روش شناسی دانشی است که در باره ی روش های مناسب تحقیق و اثبات علوم مختلف به بحث و تحقیق می‌پردازد. (شرح تفصیلی آن در فصل دوم خواهد آمد)

تمدن^۲: هر سکویتمس تمدن را عبارت از مجموعه دانش ها ، هنر ها ، فنون آداب و رسوم و تاسیسات نهاد های اجتماعی که در پرتو ابداعات و اختراعات و فعالیت های افراد و گروههای انسانی طی قرون و اعصار گذشته و تکامل یافته و در تمام قسمت های یک جامعه و یا چند جامعه که با هم در ارتباط دارند رایج است .

ویل دورانت تمدن را عبارت از؛ نظم اجتماعی می‌داند که در اثر وجود آن خلاقیت فرهنگی امکان پذیر می‌شود و جریان پیدا می‌کند . وی همچنین تمدن را تابع عواملی می‌داند که یا سبب تسریع در حرکت آن می‌شود و یا آن را از سیر و حرکتی که در پیش دارد باز می‌دارد و این عوامل به نظر او عبارتند از؛ شرایط جغرافیایی ، اقتصادی ، روانی ، نظم ، سیاسی ، وحدت زبانی ، و قانون اخلاقی . (روح الامینی، ۱۳۷۷، ۴۹ و ۵۰)

تبار شناسی^۳: فوکو در تبار شناسی به بسط نظریه ای مبتنی بر دانش - قدرت پرداخت که شرایط امکان و وجود کل امور و پدیده های اجتماعی را تبیین می‌کند (سلطانی، ۱۳۸۷، ۴۴). (شرح تفصیلی آن در فصل دوم خواهد آمد)

تبار شناسی روشی برای ریشه یابی و شجره شناسی در مسائل سیاسی ، اجتماعی و فرهنگی نیز میباشد . در واقع تبار شناسی نوعی روش واکاوی معکوس از زمان حال به گذشته است که در صدد شناسایی عناصر معرفت شناسانه ای است که در هر دوره در قالب "**اصول ثابت گفتمانی**" به عنوان نخ تسبیحی در بین دانه های پدیدار های اجتماعی ، اقتصادی و سیاسی است، تا با گسست آن در وحدت گرایی تاریخی، گسله ای ایجاد گردد و دانه های گفتمانی به صورت مجزا مورد ارزیابی قرار گیرند.

¹ - Methodology

² - Civilization

³ - Genealogy

انقلاب اسلامی طلوع تمدن سازی اسلامی و مقدمه حکومت مهدوی (ع) است. در همین راستا تعاریف، نظریات و فرمایشات رهبر کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه ای (دامت برکاته) به عنوان دیده بانان تمدن اسلامی، در این فصل مطرح می گردد:

حضرت امام خمینی (ره) در فرمایشات متعدد نسبت به موضوع تمدن چنین فرموده اند:

"شرق یک فرهنگ اسلامی دارد که بلندترین فرهنگ، مترقی ترین فرهنگ است. با این فرهنگ اسلامی باید تمام احتیاجاتش را اصلاح کند و دستش را پیش غرب دراز نکند، خودش باید درست بکند. سابق این طور بوده است که کتب طبی شرق در اروپا رفته است و اروپا را طیب کرده و آن طیب های بزرگ را درست کرده، کتب شرق بوده است. کتب شیخ الرئیس بوده، کتب رازی بوده است، اینها کار کردند، حالا چه شده است که ما باید بعد از اینکه تمدن از شرق به طرف غرب رفته، شرق تمدن را صادر کرده به غرب، حالا ما به واسطه یک کارهای ناشایسته ای باید عقب افتاده باشیم و دستمان را طرف غرب دراز کنیم. (صحیفه امام، جلد ۱۰: ۳۸۵)

"حکومت اسلامی اگر چنانچه تأسیس بشود نمی خواهد که آثار تمدن را از بین ببرد، با دانشگاه مخالف نیست، با علم مخالف نیست، قرآن و احادیث ما آنقدر از علم تعریف می کنند، آنقدر از عالم تعریف می کنند آنوقت بگوییم که با علم مخالفند، خیر، با این نحو علمی که شما دارید ما مخالفیم با این نحو تربیت و تعلیمی که شما ها می خواهید ما را تربیت کنید با این مخالفیم. با آن مظاهر تمدن که بچه های ما را فاسد می کند، بچه های ما را عقب مانده نگه می دارد، ما با آن مخالفیم. نه اینکه ما مخالفیم با اصل تمدن و می خواهیم مردم را برگردانیم به زمان کذا (صحیفه امام، ج ۲۶: ۵)

"ما با تمدن مخالف نیستیم، با تمدن صادراتی مخالفیم. تمدن صادراتی ما را به این روز نشانده است. (صحیفه امام، جلد ۲۵: ۱۲-۲۶)

"بر دولتها و دست اندر کاران است، چه در نسل حاضر و چه در نسل آینده که از متخصصین خود قدردانی کنند و آنان را با کمک های مادی و معنوی تشویق نمایند و از ورود کالاهای مصرف ساز و خانه برانداز جلوگیری نمایند و "به آنچه دارند بسازند تا خود همه چیز بسازند" (صحیفه انقلاب، ۶۵: ۷۸)

***مقام معظم رهبری (دامت برکاته) در ارتباط با تمدن چنین فرموده اند:**

"برای ایجاد تمدن اسلامی، مانند هر تمدن دیگر دو عنصر اساسی لازم است، یکی تولید فکر و دیگری

پرورش انسان (سخنرانی رهبر معظم انقلاب ۷۸/۷/۱۴)

"حال سؤال اساسی این است که این تمدن اسلامی چگونه بوجود آمد؟ برخی میگویند از آثار ایران گرفته و برخی معتقدند از آثار روم گرفته، اما این حرف ها، حرف های جاهلانه و بچه گانه است، حال فرض کنیم که ده عنوان کتاب از جایی ترجمه کردند، آیا با این ده عنوان کتاب، تمدن درست می شود؟

آیا تمدن اسلامی با ترجمه آثار یونانی و رومی و هندی درست شد؟ نه! جوهر تمدن اسلامی از درون خودش بود. البته تمدن زنده، از دیگران هم استفاده میکند (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار فرماندهان رده های مختلف "سپاه پاسداران" ۷۳/۶/۲۹)

"شما عزیزان بدانید این حرفی که تمدن و تدین با هم تطبیق نمی کنند جزو آن حرف هایی است که خیلی کهنه و قدیمی است و اصلاً حرف امروز نیست، زمانی اروپایی ها با دینی که داشتند - مسیحیت تحریف شده - با نشانه های تمدن مواجه شدند (- از طریق جنگ های صلیبی -) بدیهی است که آن تدین اصلاً با آن تمدن تطبیق نمی کرد.

آن تدین، تدینی بود که اگر کسی گالیله می شد حتماً باید سوزانیده شود، و الا این حرف، حرف امروز نیست، تدین و تمدن چرا باید با هم منافاتی داشته باشد؟

تمدن یعنی زندگی توأم با نظم علمی، با تجربیات خوب زندگی، استفاده از پیشرفت های زندگی و تدین یعنی جهت درست در زندگی داشتن - جهت عدل، انصاف، صفا، صداقت و رو به طرف خدا - اینها با هم چه منافاتی دارد. (بیانات مقام معظم رهبری با گروهی از جوانان و نوجوانان ۷۶/۱۱/۱۴)

"آنگاه که نخبگان ما نقطه تعادل میان هرج و مرج و دیکتاتوری را شناسایی و تثبیت کنند، دوران جدید آغاز شده است. آری، نباید از آزادی ترسید و از مناظره گریخت و نقد و انتقاد را به کالای قاچاق و یا امری تشریفاتی تبدیل کرد، چنانکه نباید به جای مناظره، به جدال گرفتار آمد و به جای آزادی، به دام هتاک و مسئولیت گریزی لغزید، آن روز که **"سهم آزادی، سهم اخلاق و سهم منطق"** همه یکجا و در کنار یکدیگر ادا شود، آغاز روند خلاقیت علمی و تفکر بالنده ی دینی در این جامعه است و کلیه جنبش تولید نرم افزار علمی و دینی در کلیه علوم و معارف دانشگاهی و حوزوی زده شده است. (مقام معظم رهبری - به نقل از رضایی، ۱۳۸۶: ۱۲۸)

"اگر بخواهید از لحاظ علمی پیش بروید باید نوآوری داشته باشید، استاد و دانشجو باید از قید و زنجیره جزمی گری تعریف های علمی القاء شده و دائمی دانستن آنها خلاص شوند.